

Gunnarsson, Annica: *Synligt/osynligt. Reception av det visuella i bilderböckerna om Alfons Åberg*. Göteborg & Stockholm: Makadam, 2011 (Skrifter utgivna av Svenska barnboks-institutet nr 115). Diss. Stockholm. 368 s. ISBN 978-91-7061-100-1

I sin konstvetenskapliga avhandling *Synligt/osynligt* studerar Annica Gunnarsson Gunilla Bergströms Alfons Åberg-böcker, de tecknade filmer som baserats på dem samt recensenternas reception av Bergströms böcker. Gunnarssons syfte är att "ur ett konstvetenskapligt perspektiv analysera hur det visuella i Alfonsböckerna kommer till stånd". Hon motiverar syftet med att den "position som Alfons Åberg har uppnått, och den status bilderböckerna om honom har, visar på ett estetiskt fält som hittills har lämnats utforskat" (s. 9). Genom fyra teman – "känslodramatik", "relationer", "lek" och "fantasi och abstraktioner" – studeras bilderböckernas "berättelse" och resultaten sammanfattas i en avslutande analys av *Alfons och soldatpappan*. Vidare ägnas ett separat kapitel åt vad som händer när böckerna blir film. Innan jag övergår till att diskutera arbetet vill jag framhålla vilket utomordentligt vackert och bildgeneröst bokverk Makadams förlag har gjort.

Det som framför allt väcker frågetecken i Gunnarssons avhandling är ovan citerade syftesbeskrivning, alltså själva utgångspunkten för arbetet, och avhandlingsförfattarens förhållningssätt till tidigare forskning. Syftet framstår som något luddigt, och en diskussion om vad avhandlingsförfattaren avser med begreppet "estetiskt fält" hade varit motiverad. Man frågar sig vad det är som gör att hon inte diskuterar de litteraturvetenskapliga arbeten som sedan 1970-talet har behandlat Bergströms bilderböcker. Troligen anser forskare som Ulla Bergstrand, Vivi Edström, Lena Kåreland, Ulla Rhedin, Maria Nikolajeva, Ying Toijer Nilsson, Boel Westin, Maria Österlund liksom jag själv att litteraturvetenskapen är ett estetiskt forskningsfält.

Toijer Nilsson diskuterade redan 1978 *God natt, Alfons Åberg* i *Berättelser för fria barn* och introducerade då även begreppet "mönsterbild" (s. 116), vilket blir ett centralt begrepp i Gunnarssons studie av Alfons och pappan. Westin visar i *I bilderbokens värld 1880–1980* (1985) hur bildmässigt nära Alfonsfiguren ligger Janus Nielsens figur Strit från 1943. Westin tar även upp Alfons osynliga kamrat samt diskuterar Alfons motivtematiskt med vardagsrealism och förskola som utgångspunkt (s. 56, 82–83, 89). Nikolajeva väljer i sitt

arbete *Bilderbokens pusselbitar* (2000) Bergströms bilderböcker som återkommande "grundböcker" för sina analyser och diskuterar dem utspjutt över hela arbetet (s. 47–48, 56, 84–86, 123, 143, 166, 172, 201, 234, 260).

Det var tre exempel ur den litteraturvetenskapliga forskningen, men även inom det konstvetenskapliga området har det förekommit analyser. I *Vår moderna bilderbok* (1991) diskuterar konstvetaren Barbro Schaffer flera Alfons Åberg-böcker ur bildestetiskt perspektiv. Hon poängterar bland annat hur "stiliserade former" ger karaktär och hur "färgen utan schatteringar" och collageteknik ökar abstraktionsgraden samt menar att Bergström "plockar in popkonstens formbruk" (s. 132–33). Påståendet att detta är ett utforskat fält stämmer således inte.

Ett problem med avhandlingen är att den saknar ett avsnitt som presenterar tidigare forskning, där ovan nämnda verk kunnat diskuteras. Det hade gett en samlad bild av insatserna från de föregångare inom området som trots allt finns, men som det är nu får man gå till litteraturförteckningen för att få en bild av forskningsläget. Eftersom mycket av denna forskning enbart refereras till i noter, vilka inte hänvisas till i avhandlingens namnindex, blir dessa forskares insatser dubbelt dolda. Två artiklar av Schaffer anges till exempel i litteraturförteckningen, men Schaffer är inte upptagen i avhandlingens namnindex, och används alltså inte i brödtext. Detta gör både forskningsläget överskådligt samtidigt som Gunnarssons egen insats blir oklar. Vissa artiklar saknas också helt. I en avhandling om Alfons Åberg hade man till exempel väntat sig att finna Maria Österlunds artikel om representationen av maskulinitet i Alfons Åberg-böckerna snarare än hennes artikel om Pija Lindenbaums Gittan, vilket nu är fallet.

Låt oss efter denna utveckling om tidigare forskning återgå till syftesformuleringen. Gunnarsson vill alltså "ur ett konstvetenskapligt perspektiv analysera hur det visuella i Alfonsböckerna kommer till stånd". Det görs "med utgångspunkt i ett performativt perspektiv, liksom hur detta erfars receptionsetetiskt" (s. 9). Som ovan påpekats är syftet luddigt, och det är i första hand två begrepp jag vill stanna vid: "ett konstvetenskapligt perspektiv" och "det visuella". Varken det ena eller det andra begreppet är i sammanhanget invändningsfritt. Vad "ett konstvetenskapligt perspektiv" avser är dunklet. I arbetet används ett flertal konstvetenskapliga förståelseformer då bland annat tryck, layout, bildens överföring till film och stil, form och färg behandlas. Skilda konstvetenskapliga perspektiv och en diskussion kring begreppen hade skapat tydlighet

och speglat Gunnarssons analysmetod. Jag hade också velat se en diskussion om begreppet "det visuella". Visuell är en "övergripande term" som "samlar verkens materiella uttryck utifrån frågor om hur [böckerna] är uppbyggda", dess "bildvärld" och dess speglingar; skriver Gunnarsson (s. 9). Men är verkets uppbyggnad liktydigt med dess struktur? Avses berättarteknisk struktur eller struktur genom bindning, sidantal, uppslag, det vill säga bokens materialitet som bokverk? Analyserna ger viss vägledning i tolkningen av begreppet, men sett till hela arbetet är det diffust och innebörden tycks glida. Ofta är det helt enkelt utbytbar mot verbet *synliggöra*, som i formuleringen "visualiseras både fysiskt i bild och text, och mentalt genom det som den utsagda tolkningen tillför" (s. 182).

Avhandlingen är som sagt skriven inom en konstvetenskaplig kontext, men innehåller ändå utsagor av litteraturvetenskaplig art. "Barnbokens historia före 1900-talets mitt rymmer i stort sett inte fler känslor än spannet mellan polerna glad-ledsen och glad-arg" (s. 79), inleder Gunnarsson till exempel avsnittet "Känslodramatik". Formuleringen saknar hänvisning, rimligen för att det inte finns någon litteraturvetenskaplig forskning som hävdar detta. Raden av verk som motsäger ett sådant påstående kan göras lång: *Nötknäpparen*, *Jessicas första bön*, *Alice i Underlandet*, *Unga Kvinnor*, *Barnen ifrån Frostmofjället*, H C Andersens, Helena Nybloms, Charles Dickens, Zacharias Topelius och Elsa Beskows konstsgor, *Tom Sawyer*, *Polly Anna*, *Sju syskon*, *Den hemliga trädgården*, *Kattresan*, för att bara nämna några exempel. Att det inte skulle finnas bilderböcker före 1950 som, liksom Alfonsböckerna, "handlar om skuld", om "att utsätta andra för tråkiga handlingar", "att själv vara utsatt", "att bli misstrodd" eller att "ta avstånd från [...] kränkande handlingar" och liknande (s. 79) är inte heller en riktig beskrivning. Gunnarsson menar dessutom att detta är ovanligt än i dag (s. 79). Som barnlitteraturforskare ställer man sig mycket frågande till Gunnarssons generella utsagor om barnlitteratur.

Det främsta bekymret i detta sammanhang är att analyserna genomgående löper med endast få noter till teori eller tidigare forskning. Arbetets längsta analysavsnitt, som täcker drygt 60 sidor, har endast elva noter, varav två hänvisar till Gunnarsson själv, tre till Nikolajeva & Scott 2001 angående narratologiteori och övriga är allmänna påpekanden som egentligen är marginella för analysen. Annan hänvisning till Bergströmforskning och barnlitteraturforskning saknas trots att sådan finns.

Eftersom Gunnarsson är så sparsam med referenser blir konsekvensen att hon ibland gör analyser som redan finns. Det mest

iögonfallande exemplet är kanske analysen av *Vem räddar Alfons Åberg?* som tolkas i kapitlet "Relationer" (s. 107–42). Just denna bok behandlar jag själv i *Barnlitteraturanalyser* (2008) och Gunnarssons analys ligger nära min, i något fall analyseras till och med samma uppslag i boken ur samma perspektiv (pojkers vänskap). Gunnarssons analys avslutas med en not, men inte till denna utan en helt annan analys. Detsamma gäller Gunnarssons analys av *God natt, Alfons Åberg* (s. 148–54), där det varken förekommer någon referens till mig eller Schaffer, som i *Vår moderna bilderbok* använder slutscenen i bilderboken som exempel på hur Bergström i sin berättarestetik skapar "drömska uttryck" med "färgen utan schatteringar och collageteknik med textila inslag" (s. 132–33). Som dessa och ovan givna exempel visar är avhandlingen mycket problematisk när det gäller förhållandet till tidigare forskning.

Gunnarssons styrka är den konstvetenskapliga beskrivningen av och kommentarerna till det receptionestetiska materialet, som dock också hade vunnit på ett lödigare förhållande till Bergströmforskningen. Avsnitten om reception, marknad och film hade kunnat utgå till förmån för fokus i de estetiska analyserna och till den kontextualisering av Bergströms författarskap som saknas.

*Kristin Hallberg*  
*FL och universitetsadjunkt i litteraturvetenskap,*  
*Stockholms universitet*